

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 1). С. 274-281.

УДК 347.77.03

СИСТЕМА ЗАХОДІВ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Кочкодан І. В.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

В статті розглядаються поняття, функції, підстави застосування заходів цивільно-правової відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності та їх співвідношення з функціями і підставами інших способів захисту відповідних суб'єктивних прав. Проаналізовано правову природу та проблеми реалізації окремих загальних і спеціальних заходів цивільно-правової відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності.

Ключові слова: відповідальність, інтелектуальна власність, збитки, упущена вигода, грошова компенсація.

Вступ. Інститут права інтелектуальної власності, перші основи якого були закладені ще в XV столітті, до сьогоднішнього дня перебуває в стадії активного становлення у всьому світі. Невпинний технологічний прогрес, глобалізація ринків збуту, розширення можливостей доступу до інформації, зростання ролі новітніх технологій в житті суспільства та збільшення їхньої частки у доданій вартості товарів та послуг ставлять перед правом інтелектуальної власності нові завдання і піднімають його значення у житті суспільства на якісно новий рівень.

В Україні триває формування системи охорони інтелектуальної власності, яка б враховувала сучасні реалії, була пристосована до потреб ринкової економіки і відповідає міжнародним стандартам в цій сфері. Останнім вагомим кроком у цьому напрямку стала імплементація в українське законодавство положень Угоди TRIPS щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності від порушень, що було однією з вимог при вступі України до СОТ. Разом з тим протягом останніх років проблемам правової охорони інтелектуальної власності не приділялася достатня увага. Як наслідок, за підсумками спеціального звіту за 2012 рік, оприлюдненого Торговельною Палатою США, Україна була повторно включена до списку «пріоритетного моніторингу» – переліку держав, які не прикладають належних зусиль для охорони інтелектуальної власності. Основною причиною такого рішення стало те, що, за визначенням Торговельної Палати, «Україна зробила мінімальний прогрес в реалізації плану посилення охорони інтелектуальної власності, зокрема в напрямку [припинення] використання державними органами неліцензійного програмного забезпечення, внесення змін до законодавства про авторське право, забезпечення належного захисту інтелектуальної власності» [5].

Позиція Торговельної Палати США ґрунтується на реальних фактах. Такий стан справ зумовлений, перш за все, недосконалістю механізму відповідальності за по-

рушення прав інтелектуальної власності. Незважаючи на те, що українським законодавством передбачена значна кількість превентивних, компенсаційно-відновлювальних та репресивних заходів, які можуть застосовуватися до порушників прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності, їх загальна ефективність залишається вкрай низькою.

Відповідні норми розміщені в законодавстві безсистемно – так, ст. 432 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК) передбачає заходи, які за своїм характером є адміністративно-правовими (наприклад, зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорту чи експорту яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності). Правова природа окремих заходів залишається невизначеною, що ускладнює пошук загальних норм, які б визначали принципи та порядок їх застосування. Відсутнє чітке розмежування заходів цивільно-правової відповідальності та інших способів захисту цивільних прав, що неприпустимо, оскільки вони мають різні підстави застосування. Окремі способи захисту в ряді випадків не можуть бути застосовані через відсутність необхідних спеціальних норм, при цьому невдалі законодавчі формулювання виключають можливість використання аналогії закону (приклад – радове грошове стягнення (компенсація), передбачене п. 5 ч. 2 ст. 432 ЦК).

Зазначені обставини зумовлюють необхідність дослідження системи заходів цивільно-правової відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності в українському законодавстві, визначення її позитивних та негативних рис, розробки пропозицій щодо її вдосконалення. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання: 1) визначити поняття заходів відповідальності та способів захисту прав і провести їх взаємне розмежування; 2) визначити підстави застосування заходів цивільно-правової відповідальності та способів захисту цивільних прав; 3) розглянути поділ заходів цивільно-правової відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності на загальні та спеціальні; 4) розглянути правову природу та особливості правового регулювання спеціальних заходів цивільно-правової відповідальності.

Поняття заходів цивільно-правової відповідальності та способів захисту цивільних прав. За визначенням Є.О. Суханова, заходами цивільно-правової відповідальності є цивільно-правові санкції – передбачені законом майнові заходи державно-примусового характеру, що застосовуються судом до правопорушника з метою компенсації майнових втрат потерпілого та покладають на правопорушника несприятливі майнові наслідки правопорушення [7, с. 591]. Це визначення потрібно дещо уточнити, врахувавши можливість самостійної реалізації сторонами заходів відповідальності без втручання юрисдикційних органів і застосування державного примусу. З урахуванням цього заходи цивільно-правової відповідальності можна визначити як види цивільно-правових санкцій, що визначають зміст охоронних правовідносин між правопорушником і особою, права якої порушено, та передбачають певний спосіб реалізації функцій цивільно-правової відповідальності шляхом покладення на правопорушника обов'язку відшкодувати заподіяну ним шкоду, а в окремих випадках – зазнати інших обмежень майнового чи особистого характеру.

Поняття «захід відповідальності» не вживається у законодавстві, натомість існують переліки способів захисту цивільних прав (ч. 2 ст. 16 ЦК; ст. 432 ЦК; ст. 52 Закону «Про

авторське право і суміжні права»; ст. 35 Закону «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» тощо), які включають в себе і заходи цивільно-правової відповідальності. У науковій літературі заходи відповідальності також розглядають серед інших способів захисту цивільних прав, не виділяючи їх в окрему групу [6; 8, с. 159 – 165].

Визначення заходів відповідальності і способів захисту цивільних прав подібні між собою. Способи захисту цивільних прав визначають як дії фактичного чи юридичного характеру, які можуть бути спрямовані на попередження або припинення порушення цивільного права та інтересу, усунення наслідків таких порушень, а також на відновлення, виникнення, зміну, припинення або здійснення цивільних прав у разі їх порушення [11, с. 22]; як нормативно визначені заходи, які особа, права чи охоронювані законом інтереси якої порушено, вправі застосовувати з метою відновлення порушених прав та припинення дії, що порушує такі права; нормативно визначений інструментарій, використання якого дозволяє досягнути мети захисту [6, с. 36 – 37].

Співвідношення заходів цивільно-правової відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності та способів захисту цих прав. Способи захисту суб'єктивних прав інтелектуальної власності мають цілу низку родових ознак, які властиві і відповідним заходам відповідальності. Так, вони визначаються санкціями правових норм, реалізуються в охоронних правовідносинах, підставою виникнення яких є факт протиправної поведінки особи. Їх застосування тягне за собою негативні для правопорушника наслідки. Спільною є й головна мета застосування – захист законних інтересів особи, суб'єктивні права якої були порушені [10, с. 154]. Разом з тим заходи відповідальності відрізняються від інших способів захисту цивільних прав особливими функціями та підставами застосування.

Таким чином, відносини захисту цивільних прав та відносини цивільно-правової відповідальності мають однаковий об'єктний і суб'єктний склад, але при цьому відносини захисту характеризуються більш широким колом підстав виникнення та змістом застосовуваних заходів. Підставою здійснення права на захист є будь-яке об'єктивно протиправне діяння, підставою цивільно-правової відповідальності у сфері інтелектуальної власності – тільки така поведінка, яка характеризується наявністю чотирьох елементів складу цивільного правопорушення – протиправного діяння, заподіяної шкоди, причинно-наслідкового зв'язку та вини правопорушника [2]. Способами захисту цивільних прав є будь-які засоби правового впливу на поведінку порушника з метою припинення правопорушення та мінімізації його негативних наслідків, тоді як заходи відповідальності мають здебільшого майновий характер і передбачають покладення на правопорушника додаткового обов'язку.

З огляду на це, заходи цивільно-правової відповідальності слід розглядати як різновид способів захисту цивільних прав. Кожен захід цивільно-правової відповідальності є нічим іншим, як санкцією за вчинене цивільне правопорушення, а застосування будь-якої цивільно-правової санкції, своєю чергою, постає як форма реалізації окремого способу захисту цивільних прав [9, с. 69]. Так, відшкодування збитків та моральної (немайнової) шкоди (пункти 8 і 9 ч. 2 ст. 16, статті 22 і 23 ЦК) зазначаються серед переліку універсальних способів захисту цивільних прав та інтересів. Ці ж способи названі й серед правових наслідків порушення зобов'язання (п. 4 ст. 611 ЦК), тобто їх визначено як різновиди цивільно-правових санкцій у договірних від-

носинах. У той самий час відшкодування моральної шкоди є однією з двох основних форм позадоговірної відповідальності (ст. 1167 ЦК), а відшкодування збитків є також одним із двох (поряд із відшкодуванням у натурі) можливих способів відшкодування майнової шкоди у деліктних зобов'язаннях (ст. 1192 ЦК).

Серед способів захисту прав інтелектуальної власності, передбачених чинним законодавством, до заходів відповідальності найчастіше відносять: відшкодування збитків, стягнення незаконно отриманого доходу, виплату компенсації, а також компенсацію моральної шкоди [6, с. 54; 11, с. 39]. На нашу думку, такий підхід є дещо звуженим. До заходів цивільно-правової відповідальності можна віднести всі способи захисту, підставою застосування яких є цивільне правопорушення і які покладають на правопорушника додатковий обов'язок вчинити певні дії або утриматися від їхнього вчинення, або тягнуть за собою інші несприятливі для правопорушника наслідки. Такими заходами за певних умов можуть бути: зміна та припинення правовідношення; заборона вчинення певних дій; зобов'язання опублікувати відомості про порушення та деякі інші.

Загальні та спеціальні заходи цивільно-правової відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності. Всі заходи цивільно-правової відповідальності, як і способи захисту цивільних прав, можна поділити на загальні (універсальні) та спеціальні. До загальних, або ж універсальних заходів, належать заходи відповідальності, які застосовуються за порушення будь-яких суб'єктивних цивільних прав. Загальні заходи цивільно-правової відповідальності передбачені ч. 2 ст. 16 ЦК України. До них належать: відновлення становища, яке існувало до порушення; зміна та припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди тощо.

Спеціальні заходи цивільно-правової відповідальності можуть застосовуватися лише за порушення прав інтелектуальної власності. Вони передбачені ч. 2 ст. 432 ЦК України, а також нормами спеціального законодавства. При цьому потрібно мати на увазі, що норми спеціальних законів (наприклад, ст. 52 Закону «Про авторське право і суміжні права») поряд із спеціальними заходами відповідальності називають і загальні заходи, визначені у ч. 2 ст. 16 ЦК України.

Специфіка застосування загальних заходів цивільно-правової відповідальності у сфері інтелектуальної власності проявляється, перш за все, при визначенні розміру збитків, заподіяних правопорушенням. Існуюча редакція ч. 2 ст. 22 ЦК передбачає три складові збитків: 1) реальні збитки, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі; 2) витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (друга складова реальних збитків); 3) упущена вигода.

У справах про захист прав інтелектуальної власності не можуть заявлятися збитки, заподіяні знищенням чи пошкодженням речі, оскільки пошкодження чи знищення предмету матеріального світу, в якому втілений об'єкт інтелектуальної власності, не розглядається як порушення прав на об'єкт інтелектуальної власності. Таким чином, відповідно до ч. 2 ст. 22 ЦК, у разі порушення права інтелектуальної власності реальні збитки можуть мати місце лише у формі витрат, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права.

Втім, існує ряд випадків, коли дійсна шкода, заподіяна суб'єкту порушеного права, не обмежується цією категорією витрат. Так, при порушенні прав на знаки для товарів та послуг чи комерційне найменування важливою складовою шкоди є втрата репутації компанії, спричинена появою на ринку неякісних підробок. Оцінювати таку шкоду, виходячи з розміру витрат, які компанія здійснює для відновлення довіри споживачів, не можна. По-перше, розмір таких витрат не завжди відображає розмір заподіяної шкоди. По-друге, репутація компанії є її нематеріальним активом, який може бути оцінений в грошовому еквіваленті. За таких умов єдиним прийнятним виходом із ситуації видається розширене тлумачення першої складової реальних збитків, закріплених ч. 2 ст. 22 ЦК.

Збитки, заподіяні порушенням прав інтелектуальної власності, часто проявляються і у формі упущеної вигоди, тобто тієї матеріальної вигоди, яку правовласник мав би одержати, якби правопорушення не відбулося. Використовують три методи визначення упущеної вигоди: 1) шляхом обчислення прибутку правопорушника, одержаного внаслідок незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності; 2) шляхом визначення передбачуваного прибутку правоволодільця з урахуванням його технічних та фінансових можливостей, а також становища на ринку – застосовується лише у тих випадках, коли правоволодільць самостійно використовує охоронюваний об'єкт; 3) шляхом розрахунку звичайного розміру винагороди, яку міг би отримати «середньостатистичний» правоволодільць в аналогічних умовах. При цьому останній варіант не завжди допускається судами – нерідко від позивачів вимагають докази того, що вказана ними винагорода реально могла бути отримана у разі відсутності порушення [3].

Поява спеціальних заходів цивільно-правової відповідальності за порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності в українському законодавстві значною мірою є наслідком інтеграції України у міжнародні системи охорони прав на результати творчої діяльності. Способи захисту цивільних прав, вміщені у ч. 2 ст. 432 ЦК України та низці спеціальних законів, що стосуються окремих об'єктів права інтелектуальної власності, в науковій літературі пропонується визначати як «квазі-цивілістичні», оскільки будучи закріпленими нормами цивільного законодавства та маючи в основному відновлювально-компенсаційну спрямованість, ці способи мають деякі риси заходів адміністративного припинення [6, с. 192 – 193]. Проте це зауваження меншою мірою стосується спеціальних заходів цивільно-правової відповідальності: їхня реалізація здійснюється в межах цивільного чи господарського судочинства на основі принципу диспозитивності, а додаткові обов'язки, передбачені ними, є або майновими (сплатити компенсацію, повернути одержані доходи), або тісно пов'язані з майновими інтересами суб'єкта, права якого порушені (опублікувати відомості про правопорушення, надати інформацію про інших осіб, причетних до порушення прав).

Найбільш проблемним зі спеціальних заходів цивільно-правової відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності є правове регулювання разового грошового стягнення (компенсації), передбаченого п. 5 ч. 2 ст. 432 ЦК. Обов'язковою умовою покладення на правопорушника обов'язку сплатити компенсацію є наявність вини, яка презюмується, поки правопорушником не буде доведено про-

тилежне (абз. 2 п. 3 Постанови Пленуму ВГСУ від 17 жовтня 2012 р. № 12). Компенсація не повинна надмірно обтяжувати правопорушника, а тому застосовується замість відшкодування заподіяної шкоди чи стягнення одержаного порушником доходу.

Протягом тривалого часу суди не демонстрували єдності підходів у визначенні розмірів компенсації за порушення прав інтелектуальної власності. В одних випадках суди зобов'язували позивача надавати повне документальне підтвердження заподіяної шкоди та її розміру, мотивуючи це обов'язком сторін доводити ті обставини, на які вони посилаються для обґрунтування своїх вимог. Інші судді орієнтувалися на встановлену законом можливість позивача самому визначати розмір компенсації у передбачених законом межах, а тому не прив'язували її до розміру збитків. Згідно з таким підходом, вимоги про виплату компенсації задовольнялися за умови доведення самого лише факту несанкціонованого використання [12, с. 106]. Непоодинокими були випадки, коли суди розглядали компенсацію за порушення прав інтелектуальної власності як законну неустойку і застосовували передбачені цивільним законодавством критерії для її зменшення [6, с. 130].

Актуальною проблемою залишається можливість застосування компенсації та визначення її розміру у разі порушення виключних прав на інші, ніж об'єкти авторських та суміжних прав, об'єкти інтелектуальної власності. Це пояснюється тим, що згідно з п. 5 ч. 2 ст. 432 ЦК, «розмір стягнення визначається відповідно до закону з урахуванням вини особи та інших обставин, що мають істотне значення». Разом з тим, на рівні спеціальних законів про охорону прав на окремі об'єкти права інтелектуальної власності стягнення компенсації передбачається лише Законом «Про авторське право і суміжні права» та Законом «Про охорону прав на сорти рослин». У разі порушення прав на інші об'єкти інтелектуальної власності суди зазвичай відмовляють у стягненні компенсації з причин відсутності законодавчо визначеного розміру компенсації, що підлягає стягненню [4].

Висновки. Таким чином, під заходами цивільно-правової відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності слід розуміти види цивільно-правових санкцій, що визначають зміст охоронних правовідносин між правопорушником і особою, права якої порушено, та передбачають певний спосіб реалізації функцій цивільно-правової відповідальності. Заходи відповідальності утворюють відособлену групу способів захисту суб'єктивних прав інтелектуальної власності, оскільки характеризуються особливими функціями та підставами застосування. Заходи цивільно-правової відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності поділяються на загальні та спеціальні. Основні проблеми, що виникають при застосуванні загальних заходів, пов'язані з обчисленням реальних збитків та упущеної вигоди. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне внести зміни до п. 1 ч. 2 ст. 22 ЦК, замінивши термін «знищення чи пошкодження» терміном «зменшення вартості або втрата», а поняття «речі» – поняттям «майнові блага». Серед спеціальних заходів цивільно-правової відповідальності особливої уваги потребує передбачене п. 5 ч. 2 ст. 432 ЦК стягнення разової грошової компенсації – через невідале формулювання тексту загальної і відсутність необхідних спеціальних норм значний потенціал цього правового інституту реалізується не повною мірою.

Список літератури:

1. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40 – 44. – Ст. 356.
2. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17 жовтня 2012 р. № 12 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12>, вільний. – Назва з екрану.
3. Оглядовий лист Вищого господарського суду України від 17 квітня 2006 р. № 01-8/847 «Про практику застосування господарськими судами законодавства про захист прав на знаки для товарів та послуг (торговельну марку)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_847600-06, вільний. – Назва з екрану.
4. Постанова Вищого господарського суду України від 19 червня 2007 р. у справі № 12/206 за позовом ЗАТ «Виробниче об'єднання «Конті» до ЗАТ «Хмельницька кондитерська фабрика «Кондфіл» про усунення порушення прав власника товарного знака і стягнення 250 000 грн.; реєстраційний № 801290 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/801290>, вільний. – Назва з екрану.
5. 2012 Special 301 Report. R. Kirk, Office of the US Trade Representative // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ustr.gov/sites/default/files/2012%20Special%20301%20Report_0.pdf, вільний. – Назва з екрану.
6. Андрейцева О.Б. Цивільно-правові способи захисту прав на об'єкти промислової власності: Дис. ... канд. юридичних наук. Спец.: 12.00.03 / Андрейцева О.Б.; КНУТШ. – Київ, 2009. – 221 л.
7. Гражданское право: Общая часть: Учебник [Текст]; отв. ред. Суханов Е.А. – [3-е изд., перераб и доп.] – М.: Волтерс Клувер, 2005. – Т.1. – 2005 – 720 с.
8. Макода В.Є. Правова охорона промислових зразків в Україні: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Макода Володимир Євгенович КНУТШ. – Київ, 2001. – 189 л.
9. Примак В.Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб: Монографія / В.Д. Примак. – Київ: Юрінком Інтер, 2007. – 432 с.
10. Ткачук А.Л. Значення вини у відносинах відповідальності за порушення договірних зобов'язань: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ткачук А. Л.; Одеська Нац. юрид. Академія. – Одеса, 2002. – 236 л.
11. Янчук А.В. Відшкодування збитків як спосіб захисту цивільних прав та інтересів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Янчук А.В.; КНУТШ. – Київ, 2011. – 220 л.
12. Яркіна Н. Правові проблеми захисту авторських і суміжних прав // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 4. – С. 99 – 107.

Кочкодан И. В. Система мер гражданско-правовой ответственности за нарушение прав интеллектуальной собственности / И. В. Кочкодан // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2013. – Т. 26 (65). – № 2-1. – Ч. 1. – С. 274-281.

В статье рассматриваются понятие, функции, основания применения мер гражданско-правовой ответственности за нарушение прав интеллектуальной собственности, а также их соотношение с функциями и основаниями других мер защиты соответствующих субъективных прав. Проанализированы юридическая природа и проблемы реализации некоторых общих и специальных мер гражданско-правовой ответственности за нарушение прав интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: ответственность, интеллектуальная собственность, убытки, упущенная выгода, денежная компенсация.

**THE SYSTEM OF MEASURES OF CIVIL RESPONSIBILITY
FOR THE INFRINGEMENTS OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS**

Kochkodan I. V.

Kyiv University named after Taras Shevchenko University, Kyiv, Ukraine

Improving legal protection of intellectual property in Ukraine is an important problem today. The leading role in this protection belongs to civil responsibility for violation of intellectual property rights. The current system of civil responsibility has a number of unsolved problems, including: 1) the relevant provisions are disposed in legislation without a systematic approach; 2) the legal nature of some measures of civil protection

remains uncertain; 3) measures of civil responsibility and other measures of civil protection are not differentiated properly; 4) lack of necessary regulations makes the enforcement of certain measures more difficult.

To solve these problems, it is suggested to provide clearer legislative differentiation between measures of responsibility and measures of civil protection of intellectual property rights. Measures of civil responsibility are a part of civil protection system. Those measures have a number of common features with another civil protection measures, but they have also special functions (providing compensation, preventing further offenses and punishment of the offender) and conditions of application (wrongful act; injury, causation and guilt of the offender). Measures of civil responsibility are divided into general and special ones. Specific points of enforcement of general measures of civil responsibility for infringement of intellectual property rights are connected with damage, caused by this type of offences. Among the special measures of civil responsibility one of the most difficult to enforce is financial compensation. Disadvantages of these provisions and lack of adequate special regulations defining the sum of compensation, lead to permanent judicial refusals in enforcement of this measure. In order to eliminate these problems it is suggested to amend provisions of Part 2 of Art. 22 and Part 2 of Art. 432 of the Civil Code of Ukraine.

Key words: responsibility, intellectual property, damages, lost profit, financial compensation.

Spisok literaturi:

1. Civil Code of Ukraine, No. 435-IV, 16.01.2003 r. // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini. – 2003. – №№ 40 – 44. – St. 356. (ukr)
2. Postanova Plenumu Vischogo gospodarskogo sudu Ukrayini, No. 12, 17.10.2012 «Pro deyaki pitannya praktiki virishennya sporiv, pov'yazanih iz zahistom prav intelektualnoyi vlasnosti» [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12>, vilniy. – Nazva z ekranu. (ukr)
3. Oglyadoviy list Vischogo gospodarskogo sudu Ukrayini No. 01-8/847, 17.04.2006 «Pro praktiku zastosuvannya gospodarskimi sudami zakonodavstva pro zahist prav na znaki dlya tovariv ta poslug (torgovelnu marku)» [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_847600-06, vilniy. – Nazva z ekranu. (ukr)
4. Postanova Vischogo gospodarskogo sudu Ukrayini, 19.06.2007, sprava 12/206 za pozovom ZAT «Virobniche ob'ednannya «Konti» do ZAT «Hmelniiska konditerska fabrika «Kondfil» pro usunennya porushennya prav vlasnika tovarnogo znaka i styagnennya 250 000 grn. / [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/801290>, vilniy. – Nazva z ekranu. (ukr)
5. 2012 Special 301 Report. R. Kirk, Office of the US Trade Representative // [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: [http://www.ustr.gov/sites/default/files/2012 Special 301 Report_0.pdf](http://www.ustr.gov/sites/default/files/2012%20Special%20301%20Report_0.pdf), vilniy. – Nazva z ekranu. (eng)
6. Andreytseva O.B. Tsivilno-pravovi sposobi zahistu prav na ob'ekti promislivoyi vlasnosti: Dis. ... kand. yuridichnih nauk. Spets.: 12.00.03 / Andreytseva O.B.; KNUtSh. – Kyiv, 2009. – 221 p. (ukr)
7. Grazhdanskoe pravo: Obschaya chast: Uchebnik [Tekst]; otv. red. Suhanov E.A. – [3-e izd., pererab i dop.] – M.: Volters Kluver, 2005. – T. 1. – 2005 – 720 s. (rus)
8. Makoda V.E. Pravova ohorona promislivih zrazkiv v Ukrayini : Dis... kand. yurid. nauk: 12.00.03 / Makoda V. E.; KNUtSh. – Kyiv, 2001. – 189 p. (ukr)
9. Primak V.D. Tsivilno-pravova vidpovidalnist yuridichnih osib: Monografiya / V.D. Primak. – Kyiv: Yurinkom Inter, 2007. – 432 s. (ukr)
10. Tkachuk A.L. Znachennya vini u vidnosinah vidpovidalnosti za porushennya dogovirnih zobov'yazan: Dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.03 / Tkachuk A. L.; Odeska Nats. yurid. Akademiya. – Odesa, 2002. – 236 p. (ukr)
11. Yanchuk A.V. Vidshkoduvannya zbitkiv yak sposib zahistu tsivilnih prav ta Interesiv: dis. ... kand. yurid. nauk : 12.00.03 / Yanchuk A.V.; KNUtSh. – Kyiv, 2011. – 220 p. (ukr)
12. Yarkina N. Pravovi problemi zahistu avtorskih i sumizhnih prav // Visnik Akademiyi pravovih nauk Ukrayini. – 2005. – No. 4. – S. 99 – 107. (ukr)